

ХАЛҚАРО ЭЛЕКТРОН ТИЖОРАТ

Махмудова Хилола Эркиновна

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

ORCID: 0009-0000-1346-0194

xilola2025tdiu@mail.ru

Аннотация. Халқаро электрон тижорат глобал иқтисодиётнинг муҳим ва жадал ривожланаётган тармоғи бўлиб, сўнгги йилларда рақамлаштириш ва глобаллашув туфайли ўз кўламини сезиларли даражада кенгайтirdи. Онлайн тижоратнинг жадал ривожланиши, такомиллаштирилган халқаро логистика ва тўлов тизимлари билан ушбу сектор барча ҳажмдаги бизнес учун ноёб имкониятларни тақдим этади. Айниқса, долзарб мавзулар қаторига халқаро бозорларга чиқиш, сотиб олиш ва сотиш жараёнларини оптималлаштириш, шунингдек, транзакция хавфсизлиги ва маълумотларни ҳимоя қилиш масалалари киради. Ушбу мавзунинг аҳамияти электрон тижорат учун хавфсиз ва самарали муҳитни яратишга қаратилган тартибга солиш меъёрлари ва стандартларини такомиллаштириш бўйича ҳозирги талаблар билан изоҳланади.

Калит сўзлар: халқаро электрон тижорат, глобаллашув, онлайн савдо, рақамлаштириш, халқаро бозорлар, логистика, тўлов тизимлари.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ ТОРГОВЛЯ

Махмудова Хилола Эркиновна

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. Международная электронная торговля представляет собой важный и динамично развивающийся сектор глобальной экономики, который в последние годы значительно расширил свои масштабы благодаря цифровизации и глобализации. В условиях быстрого роста онлайн-торговли, улучшения международной логистики и платёжных систем, этот сектор предоставляет уникальные возможности для бизнеса всех размеров. Особенно актуальными являются темы доступа к международным рынкам, оптимизация процессов покупки и продажи, а также вопросы безопасности транзакций и защиты данных. Важность этой темы обоснована актуальными запросами на улучшение регулирующих норм и стандартов, направленных на создание безопасной и эффективной среды для электронной коммерции.

Ключевые слова: международная электронная торговля, глобализация, онлайн-торговля, цифровизация, международные рынки, логистика, платёжные системы.

Makhmudova Khilola Erkinovna
Tashkent State University of Economics

Abstract. *International e-commerce is an important and dynamically developing sector of the global economy, which has significantly expanded its scope in recent years due to digitalization and globalization. With the rapid growth of online commerce, the improvement of international logistics and payment systems, this sector provides unique opportunities for businesses of all sizes. Particularly relevant are the topics of access to international markets, optimization of buying and selling processes, as well as issues of transaction security and data protection. The importance of this topic is justified by current requests for improving regulatory norms and standards aimed at creating a safe and efficient environment for e-commerce.*

Keywords: *international e-commerce, globalization, online commerce, digitalization, international markets, logistics, payment systems.*

Кириш.

Халқаро электрон тижорат бугунги кунда жаҳон иқтисодиётининг муҳим элементи бўлиб, унинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Савдони рақамлаштириш ва глобаллаштириш шароитида у нафақат анъанавий савдо усулларига муқобил бўлибгина қолмай, балки йирик компаниялар учун ҳам, кичик ва ўрта корхоналар учун ҳам бизнес имкониятлари кўламини сезиларли даражада кенгайтириш имконини беради.

Унинг муҳимлиги қўйидагилар омиллар билан белгиланади, жумладан:

Иқтисодиётнинг глобаллашуви. Интернет ва рақамли технологияларнинг ривожланиши билан мамлакатлар ўртасидаги чегаралар йўқ бўлиб бормоқда, шу сабабли мижозларнинг сони кескин ошишига олиб келади. Электрон тижорат компанияларга жисмоний мавжуд бўлмасда, улар сотувчиларга халқаро бозорларга чиқиш имконини беради, товарларни ташиш ва сақлаш харажатларини камайтиради.

Онлайн харидларни кўпайиши. Сўнгги йилларда Интернет-технологияларнинг ривожланиши, логистиканинг яхшиланиши ва харид қилиш қулайлиги билан боғлиқ бўлган онлайн савдо ҳажмининг кескин ўсиши кузатилмоқда. Айниқса, сезиларли ўзгаришлар СОВИД-19 пандемияси даврида, кўплаб корхоналар онлайн режимга ўтишга мажбур бўлган ва истеъмолчилар товар ва хизматларни сотиб олишнинг янги усуллари фаол равишда ўргана бошлаган пайтдан ривожлана бормоқда.

Халқаро логистика ва тўлов тизимларини ривожлантириш. Халқаро логистика ва глобал тўлов тизимларининг такомиллашуви халқаро харидларни кўпроқ мижозлар учун очиқ қилди. Бундай ўзгаришлар халқаро савдони қулай, хавфсиз ва истеъмолчиларга чет эл бозорларида тез ва самарали харид қилиш имконини яратиб берди.

Шундай қилиб, халқаро электрон тижорат глобал иқтисодиётнинг асосий йўналиши бўлиб, янги бизнес имкониятларини тақлиф қилади, савдо бозорини кенгайтиради ва глобаллашув жараёнини тезлаштиради. Шу билан бирга, у халқаро стандартларга риоя қилиш ва хавфсизликни таъминлаш зарурати каби қатор муаммоларни келтириб чиқаради. Бу халқаро электрон тижоратнинг долзарб тенденциялари ва муаммоларини чуқурроқ ўрганиш ва таҳлил қилиш муҳимлигини таъкидлайди.

Адабиётлар шарҳи.

Ҳозирги кунда электрон тижорат савдо соҳаси ва ҳар бир давлат миллий иқтисодиётининг энг жадал ривожланаётган сегментларидан бири бўлиб, замонавий ҳаётдаги рақамли ўзгаришларнинг таъсирини ифодалайди. Бир қатор тадқиқотчилар ҳатто буни “рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш кўрсаткичи” деб ҳам аташади.

Электрон тижорат концепцияси 1960 йилларга бориб тақалади, лекин биринчи марта 1983 йилда Калифорниянинг Вулкан шаҳрида тижорат коммунал хизматлари қўмитаси йиғилишида шакллантирилган. Калифорния штати ассамблеяси аввалроқ қўмита таҳлилчилари Роберт Жейкобсон ва Жон Статтон томонидан ишлаб чиқилган «электрон тижорат» атамасини расман киритди. 1984 йилдаги «Электрон тижорат тўғрисида»ги қонун чиқарилди, унга «телекоммуникация тармоғи орқали товарлар ва хизматларни харид қилиш» учун мўлжалланган «электрон савдо тизимлари» киради (Белов, 2021).

Жаҳон бозорида электрон тижорат ривожланишининг бир неча асосий босқичлари мавжуд (1-жадвал). Уларнинг барчаси электрон тижоратдан фойдаланиш бўйича янги технологиялар ва стандартларни жорий этиш билан боғлиқ.

1-жадвал

Электрон тижорат ривожланишининг босқичлари (Головончик, 2020)

Давр	Ривожланиш босқичи
1950 –1960 йиллар	Биринчи уриниш транспорт чипталарини сотиш учун электрон тизимлардан фойдаланиш
1968 йил	Компаниялар ўртасида электрон маълумот алмашиш учун Америка ягона моделини яратиш – EDI
1969 –1996 йиллар	Компаниялар ўртасида электрон маълумот алмашиш учун Европа ягона моделини яратиш – GTDI
1997 йил	ОВИ стандарти бўйича янги, янада очиқ ва кенгроқ электрон савдо тизимини яратиш
2003 йил	Стандарт протокол ёрдамида ягона AS-2 стандартини яратиш
2018 йил	Ихтисослашган электрон тижорат платформалари ва тармоқ маркетплейсларининг пайдо бўлиши
2021 йил	Иқтисодиётнинг барча тармоқларини рақамли трансформациялаш ва ягона рақамли маконга интеграциялашуви

Электрон тижоратнинг амалга оширишили даврида адабиётларда электрон тижоратнинг кўплаб таърифлари пайдо бўлди ва улар тўлдирилиб, бойитилиб борилмоқда. Масалан халқаро электрон тижоратни технологик нуқтаи назардан «маълумотлар алмашинувининг электрон воситаларидан фойдаланган ҳолда тижорат операцияларини такомиллаштириш ва ишлаб чиқариш жараёнларини бошқариш технологиялари» деб таърифлаш мумкин ёки “халқаро электрон тижорат – бу рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда ишлайдиган ва товарларни/хизматларни буюртма қилишни, тўловларни амалга оширишни ва бошқаларни ўз ичига олган бизнес операцияларининг тўлиқ ёпиқ циклини таъминловчи технология” (Крутин, 2018).

“Электрон тижорат” тушунчасининг ўзига хос хусусияти унинг ахборот технологияларидан фойдаланиш билан боғлиқ барча иқтисодий фаолиятга қўлланилишидир (Кубкина, 2012).

Успенский (2001) фикрига кўра, электрон тижорат деганда томонларнинг ўзаро ҳамкорлиги жисмоний алмашинув ёки тўғридан-тўғри жисмоний алоқа ўрнига электрон шаклда амалга ошириладиган ва бунинг натижасида маҳсулот ёки маҳсулотга

эгаллик қилиш ёки ундан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлган бизнес битимининг ҳар қандай шакли ёхуд хизмат бир шахсдан бошқасига ўтказилиши тушунилади.

Тадқиқотчи Абдурахмонов (2018; 2020; 2022a; 2022b; 2022c; 2023; 2024a; 2024b; 2024c; 2024d) ўз тадқиотларида рақамли маконда юз бериши мумкин бўлган рискларни аниқлаш, уларни бартараф этишда суғурта механизмларини қўллаш бўйича кўплаб тадқиқотлар олиб борган.

Тадқиқот методологияси.

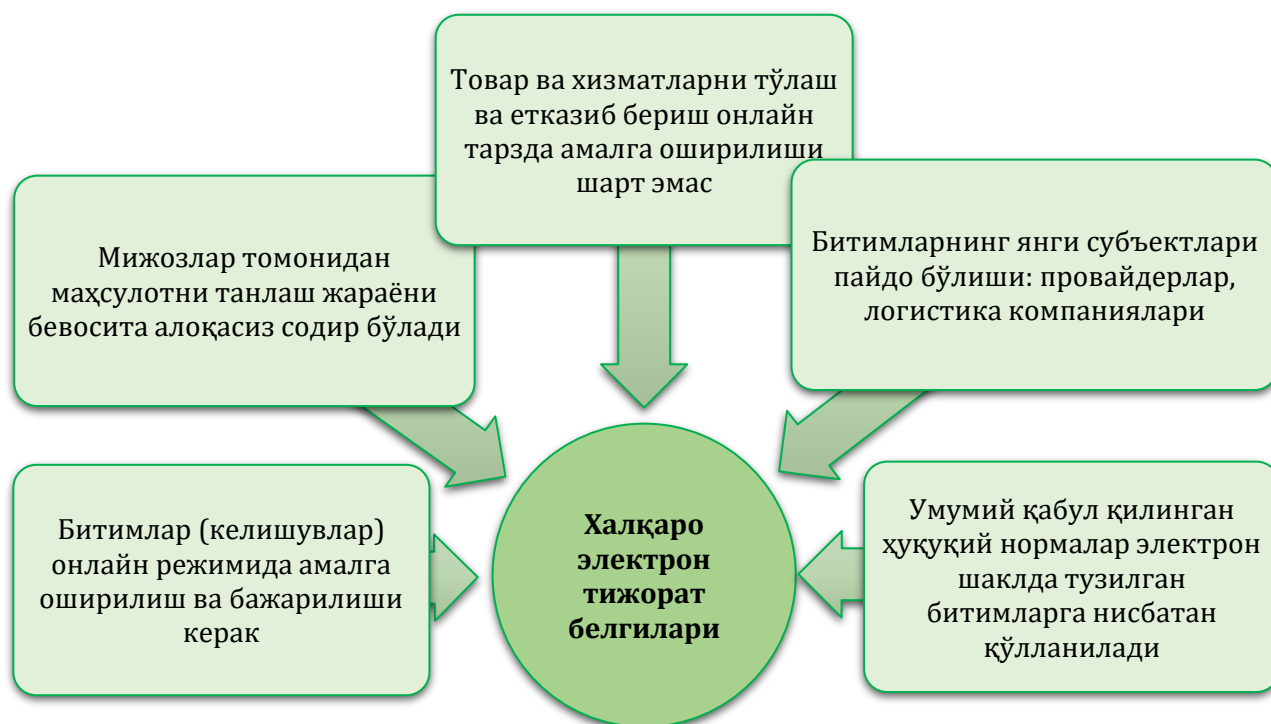
Тадқиқот жараёнида электрон тижоратга берилган тарифлар бўйича хорижий ва маҳаллий олимларнинг ишлари ўрганилди ва таҳлил қилинди. Мақолада назарий мушоҳада, тизимли ёндашув, кузатиш, умумлаштириш, таҳлил, синтез каби усуллар самарали қўлланилди, шунингдек электрон тижоратни ривожлантириш муаммолари ва уларнинг ечимлари борасида хулоса ва таклифлар шакллантирилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Юқоридагилардан келиб чиқиб шуни таъкидлашимиз мумкинки, халқаро электрон тижорат – бу товарлар ва хизматларни сотиш ва сотиб олиш учун электрон тўлов тизимлари ҳамда электрон ҳужжат айланишидан фойдаланган ҳолда амалга ошириладиган, кейинчалик турли мамлакатлар ўртасида ўтказиладиган операциялар мажмуидир.

Халқаро электрон тижорат тузилмаси 4 та асосий жиҳатни ўз ичига олади:

- субъектлар (молия институтлари, тадбиркорлик ташкилотлари, давлат, жисмоний шахслар ва бошқалар);
- объектлар (товарлар ва хизматлар);
- алоқа (Интернет, аналог алоқа каналлари);
- жараёнлар (бозор тадқиқотлари, ҳисоб-китоблар, сотиш, қўллаб-қувватлаш).

1-расм. Халқаро электрон тижоратнинг белгилари

Манба: тадқиқотлар асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Халқаро электрон тижорат объектлари электрон тижорат тизимларининг диққат марказида бўлган моддий ёки рақамли шаклдаги турли хил товарлар, хизматлар ва маълумотлардир. Бунда ахборот деганда ўзаро таъсир қилувчи икки субъект ўртасида узатиладиган, тақдим этиш шаклидан қатъий назар, ахборот (хабарлар, маълумотлар) тушунилади.

Халқаро электрон тижорат субъектлари электрон тижорат тизимларида ўзаро муносабатлардаги иштирокчиларни ўз ичига олади. Булар молия институтлари (банклар, биржалар, фонд бозорлари, қимматли қоғозлар бозори, инвестиция ва суғурта компаниялари), хўжалик ташкилотлари (тижорат корхоналари), давлат ва жисмоний шахслар сифатидаги истеъмолчилардир. Халқаро электрон тижоратнинг қуйидаги хусусиятларини ажратиш кўрсатиш мумкин (1-расм).

2-расмда халқаро электрон тижоратнинг асосий турлари кўрсатилган.

2-расм. Халқаро электрон тижорат турлари

Манба: тадқиқотлар асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Шунингдек, халқаро электрон тижоратнинг турларига қуйидаги иккита элементни ҳам қўшишади:

1. Электрон маълумотлар алмашинуви (Electronic Data Interchange, EDI) – харидорлар ва сотувчилар ўртасида стандартлаштирилган бизнес ҳужжатлари билан рақамли алоқа воситаларидан фойдаланган ҳолда маълумот алмашиш. Электрон маълумотлар алмашинуви Халқаро стандартлаштириш ташкилоти (ISO) томонидан ишлаб чиқилган ахборотни форматлаш ва узатиш стандартларига асосланади.

2. Электрон пул ўтказмаси (Electronic Funds Transfer, EFS) – электрон алмашинуви ёки пулни бир ҳисобдан иккинчисига ўтказиш. EFS механизми пул операцияларини қайта ишлайдиган серверлар ва тегишли маълумотлар ўртасида маълумотлар алмашинувини ўз ичига олади.

Халқаро электрон тижорат йўналишлари

Номланиши	Тавсифланиши
B2C (бизнесдан истеъмолчига)	Ушбу форматда компания ва жисмоний шахслар ўртасида иқтисодий муносабатлар ташкил этилади. Ҳозирги вақтда ушбу сегментдаги Интернет-савдо бозори оммавий талаб таклифлари билан тўлдирилган: электрон товарлар ва мобил телефонлар, маиший техника, кийим-кечак, мебель, автомобиль эҳтиёт қисмлари. Бунда B2C моделларига WalMart, Staples, Target ва REI мисол бўла олади.
B2B (бизнесдан бизнесга)	Ушбу форматда бир компания ўз товарлари ёки хизматларини бошқасига онлайн сотади, кенг истеъмолчилар аудиториясига амалга оширилмайди. Ушбу модель корхоналар, масалан, ишлаб чиқарувчи ва улгуржи ёки улгуржи корхоналар ва чакана сотувчилар ўртасидаги савдо операцияларини ўтказишни ифодалайди. Бунда глобал бозорнинг асосий ўйинчилари – Amazon, Alibaba, Rakuten, Mercateo, Global Sources, WalMart ва IndiaMart келтириб ўтиш мумкин.
B2E (бизнес – иш берувчи)	Компанияларга ўз ходимларига маҳсулот ёки хизматларни тақдим этиш имконини берувчи интранетдан фойдаланиш: суғурта полисини бошқариш, корпоратив эълонларни тарқатиш, таъминот сўровлари, ходимларга махсус таклифлар, ходимларга нафақа ҳисоботи, онлайн бошқарув.
C2B (истеъмолчи - бизнес)	Бу истеъмолчилар товарлар ёки хизматларни онлайн таклиф қиладиган ва компаниялар ўз талабларини эълон қиладиган модель. Бунда Freelancer, Twago, Nubelo ёки Adtriboo флирансер сайтлар орқали савдолар назарда тутилади. C2B Биз Фреэлансэр, Twago, Нубело ёки Адтрибоо каби фрилансер сайтлари орқали аллақачон анъанавий бўлиб қолган савдолар ҳақида гапирамиз. C2Bга Google Adsense, Commission Junction ва Fotolia келтириб ўтиш мумкин.
C2C (истеъмолчидан истеъмолчига)	Ушбу ўзаро алоқа формати тадбиркор бўлмаган икки шахс ўртасидаги иқтисодий муносабатларни тавсифлаш учун ишлатилади. Умумий мисол – онлайн аукцион, унда бир истеъмолчи буюмни сотувга қўяди, бошқалари эса уни сотиб олишни хоҳлайди. Шундай қилиб, электрон платформа ўз веб-сайтидаги рекламадан маълум комиссия олади ва битим шартларининг шаффофлиги ва адолатлигини таъминловчи тартибга солувчи ва кафолатчи сифатида ишлайди. Бунга мисол сифатида Энг ёрқин мисол – eBay келтиришимиз мумкин.
B2G ва G2B (бизнесдан ҳукуматга)	Модель компаниялар ва давлат идоралари ўртасидаги барча онлайн операцияларни қамраб олади. Давлат билан иқтисодий муносабатлар жараёнида тадбиркорлик субъекти бир қатор функцияларни тез ва ошкора бажариши мумкин: зудлик билан тартибга солувчи назоратни амалга ошириш, солиқларни тўлаш, жарималарни ўз вақтида тўлаш ва зарур ҳужжатларни расмийлаштириш. Давлат, ўз навбатида, тендерлар ўтказиши, лойиҳаларга буюртмалар беради, режалаштирилган текширувлар ҳақида хабар беради ва ҳоказо
C2G (истеъмолчи - ҳукумат)	Жисмоний шахслар ва давлат органлари ўртасида электрон операцияларни амалга оширишни ўз ичига олган модель. Ушбу иккита бизнес модели таълим, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, бандлик, солиқ, ҳуқуқий ҳужжатлар, регистрлар ва бошқаларда кенг қўлланилади.
B2M (бизнес менежер)	Маҳсулот сотувчи корхона ва воситачилик хизматларини кўрсатадиган ҳамда бу борада ўз комиссиясига эга бўлган профессионал менежер ўртасида бўладиган электрон бизнеснинг янги тизими. Масалан, корхоналар товарларни Интернет орқали сотадилар ва профессионал менежер уларни охириги фойдаланувчиларга сотиш бўйича хизматлар кўрсатади
D2C (тўғридан – тўғри истеъмолчига)	Воситачилар хизматларидан воз кечган ҳолда ва савдо тармоғини ривожлантиришни ўз ичига олган истеъмолчилар билан тўғридан-тўғри ўзаро муносабатлар модели. Янги авлод технологиялари, биринчи навбатда катта маълумотларни қайта ишлаш, D2C дан кичик ва ўрта бизнес учун ҳам, йирик корхоналар учун ҳам фойдалана олишни назарда тутди. Мисол учун, Nike кейинги беш йил ичида D2C канали орқали 250% ўсишни режа қилган. Tesla Motors ҳам савдони ривожлантириш учун ушбу ёндашувдан фойдаланади.

Манба: тадқиқотлар асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Бундан ташқари, сўнги пайтларда интернетда фойдаланиш учун жуда машҳур бўлган халқаро электрон тижоратнинг бошқа соҳаларини ажратиб кўрсатиш мумкин (3-расм).

3-расм. Халқаро электрон тижорат йўналишлари

Манба: тадқиқотлар асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Таъкидлаш жоизки, халқаро электрон тижорат анъанавий савдо ўрнини босувчи энг янги технология маҳсулотларидан фойдаланишга қаратилган. Иқтисодий ҳаёт ўз мазмунида ўзгармаган ҳолда рақамлаштириш эҳтиёжи рўёбга чиқармоқда.

Шундай қилиб, халқаро электрон тижорат бу субъектлар ўртасидаги маълумот алмашиш воситаси сифатида компьютер технологияларидан фойдаланиш орқали неъматларни тақсимлаш, шунингдек, глобал истеъмол таркибидаги туб ўзгаришлар бўйича иқтисодий муносабатлар йиғиндиси деган хулосага келишимиз мумкин. Электрон тижорат кўплаб тур ва йўналишларга бўлинади, уларнинг ҳар бири ўзига хослиги ва ишнинг ўзига хос хусусиятларига эга. Шуни таъкидлаш керакки, халқаро электрон тижорат доимий равишда ривожланиб келмоқда, онлайн фойдаланувчилар сони қанчалик кўп бўлса, электрон тижоратнинг тобора кўпроқ янги йўналишлари ривожланиб боради.

Хулоса ва таклифлар.

Халқаро электрон тижорат жадал ривожланишда давом этиб жаҳон иқтисодиётининг муҳим таркибий қисмига айланиб бормоқда. Ушбу йўналиш бизнесни кенгайтириш, янги савдо алоқаларини яратиш ва фойдани ошириш учун катта имкониятлар яратиб бермоқда. Халқаро электрон тижоратда муваффақиятга эришишнинг асосий омиллари бу логистикани яхшилаш, хавфсиз тўлов тизимларини ривожлантириш ва онлайн савдо майдончаларини оширишдир. Бироқ, катта имтиёзларга қарамай, соҳа глобал стандартларни яратиш, маълумотларни ҳимоя қилиш ва халқаро қоидаларга риоя қилиш каби муаммоларга дуч келмоқда. Ушбу жиҳатлар халқаро электрон тижоратнинг барқарор ва хавфсиз ўсишини таъминлаш учун доимий эътибор ва такомиллаштиришни талаб қилади.

Электрон тижоратни тартибга солиш соҳасида халқаро ҳамкорликни ривожлантириш, онлайн савдо ва маълумотларни ҳимоя қилишнинг умумий стандартларини яратиш зарур, бу эса истеъмолчилар ва бизнес ўртасида ишончни оширади.

Транзакцияларнинг барча босқичларида хавфсизлик чораларини кучайтириш, фирибгарлик ва маълумотларнинг сизиб чиқиши, ошкор бўлиш хавфини камайтириш учун маълумотларни ҳимоя қилишнинг янги технологияларини жорий этиш муҳим аҳамиятга эга.

Кичик ва ўрта бизнесни халқаро савдо майдончаларига киришни таъминлаш, ташқи бозорларга чиқиш жараёнларини соддалаштириш орқали уларни фаол қўллаб-қувватлаш зарур.

Инновацион логистика ечимларини ишлаб чиқиш ва халқаро етказиб беришни оптималлаштириш харажатларни камайтиришга ва глобал миқёсда мижозларга хизмат кўрсатишни яхшилашга ёрдам беради.

Адабиётлар / Литература / References:

Abdurakhmonov, I. (2020) "Regulation of the insurance market and implementation of effective mechanisms of prudential control," *International Finance and Accounting: Vol. 2020: Iss. 2, Article 10*. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2020/iss2/10>

Абдурахмонов И.Х. (2022а) Суғурта соҳасида рақамли технологияларни қўллаш истиқболлари. "Moliya va bank ishi" илмий журнал. №1, 95-99 б.

Абдурахмонов И.Х. (2022б) Суғурта соҳасида янги рақобат кўринишлари: назарий асос ва иқтисодий таҳлил. "Moliya va bank ishi" илмий журнал. №2, 145-150 б.

Абдурахмонов, И. (2022с). Суғурта соҳасида рақамли технологияларни қўллаш истиқболлари. *MOLIYA VA BANK ISHI*, 8(1), 95–99. Retrieved from <https://journal.bfa.uz/index.php/bfaj/article/view/82>.

Абдурахмонов, И. (2024а). РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ БИЗ БИЛМАГАН РИСКЛАРИ. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 2(7), 230–239. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss7-pp230-239>.

Абдурахмонов, И. (2024б). Суғурта бозори: замонавий ҳолат ва ривожланиш тенденциялари. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, 2(4), 309-319.

Абдурахмонов, И. (2024с). Суғурта соҳасини ривожлантириш истиқболлари. *Nashrlar*, 2(D), 12–15. <https://doi.org/10.60078/2024-vol2-issD-pp12-15>.

Абдурахмонов, И. Х. (2018). Суғурта назарияси ва амалиёти. Ўқув қўлланма. Т.: "Иқтисод-Молия" нашриёти, 23-24.

Абдурахмонов, И. Х. (2023). Ўзбекистон Республикасида суғурта тармоқларини ривожлантиришнинг концептуал асослари. Автореферат дисс... и. ф. д, 78.

Абдурахмонов, И.Х. (2024д). Суғурта соҳасининг самарадорлигини баҳолаш. *TADQIQOTLAR. UZ*, 37(6), 161-167.

Белов В. А. (2021). Электронная торговля: понятие, правовое регулирование и судебная практика // *Вестник арбитражной практики*. № 4. С. 11–20.

Головончик Г. А. (2020). Сущность, классификация и особенности электронной коммерции // *Наука и инновации*. № 4 (206). С. 45–55.

Крутин Ю. В. (2018). Электронная коммерция. Екатеринбург : РГППУ, 103 с.

Кубкина Ю.С. (2012) Электронная коммерция: роль, понятие, направления развития. *TERRA ECONOMICUS*. 2012 Том 10 № 2 Часть 2. 53-58 стр.

Успенский, И. (2001). Энциклопедия Интернет-бизнеса / И. Успенский. - СПб.: Питер, – 61 с